

«NÅR HÅRET BLIR KLIPT FOR FØRSTE GANG»

En gassisk skikk som holder på å forsvinne

AV KÅRE HORGAR

For en tid siden fikk elevene ved regionalskolen her i Tulear som oppgave å skrive om gassisk sed og skikk. Til min overraskelse skrev de fleste at den viktigste begivenhet i den gassiske families liv er *ny ala-volon-jaza*, d.v.s. festen i forbindelse med at en klipper håret til et nyfødt barn for første gang. Etter besvarelsene å dømme kommer både omskjærelsesfesten og begravellesfesten i annen rekke. Omskjærelsen er en pinefull akt, og ved gravferden er det tross spill og dans sorgen som rår. Gledesfesten i livet er *ny ala-volon-jaza*.

Dr. G. S. Chapus, en av de fremste kjennere av gassisk historie og folkeliv, hevder at denne festen, som iallfall skolebarna setter som den viktigste begivenhet i familielivet, hittil synes å være unngått etnografenes oppmerksomhet. Bortsett fra en eneste bok, gasseren Rainandriamampandrys verk «Histoires et coutumes ancestrales», er den ikke omtalt hverken av franskmenn eller gassere. Jeg for min del har heller ikke sett den beskrevet av norske forskere. Men *ny ala-volon-jaza* gir et sjarmerende bilde av den gassiske familie i fest, og etter som det ser ut til at den mer og mer er i ferd med å forsvinne, kan det kanskje være på sin plass å omtale den nærmere. Denne artikkelen bygger på mine elevers stilebøker, men det vesentligste materiale har likevel dr. Chapus skaffet meg.

I 1. Mos. 21,8 leser vi at Abraham «gjorde et stort gjestebud den dagen Isak ble avvendt». Fra gammelt av ser det ut til at en har feiret denne dagen. Hos gasserne svarer *ny ala-volon-jaza* til denne festen. Barnedødeligheten er stor på Madagaskar. I gamle dager var den ennå større. De første 3 til 5 månedene var de mest kritiske, og når de var lykkelig gjennomlevd, pustet en lettet ut. Den første store krise i livet var over. Gleden rådde i hjemmet. Og likesom Abraham samlet sin slekt omkring seg den dagen Isak ble avvendt, så innbyr

gasserne sin slekt til fest i forbindelse med at de nå for første gang skal klippe håret på gutten eller jenten. Det er trollmannen som utpeker dagen. I forvegen sender foreldrene ut innbydelse til alle pårørende, til naboer og venner. En kjøper inn svære kvanta mat. Oksene som skal ofres til fedrene, blir kraftig gjødd. Mennene hogger ved, og kvinnene støter ris. Moren har den spesielle oppgave å skaffe til veie et sukkerrør som hun hogger opp i passende småbiter. Disse blir oppbevart i den gryten hvor siden også det avklipte håret skal samles. Ifølge gassisk tro må sukkerrøret spises opp i løpet av festdagen. Hvis en lar noe bli igjen, utfordrer en fedrenes ånder.

Selve seremonien tar gjerne til klokken 8 om morgenen. En kvinne kledd i rødt silkelamba holder barnet i armene eller bærer det på ryggen. Som oftest er det moren som gjør det, men det behøver ikke være henne. En ung mann har i oppdrag å klippe den første hårtusten like bak venstre øre. Av ham kreves at foreldrene må være i live, et trekk som også går igjen ved omskjærelsesfesten, hvor den som bringer vannet såret skal vaskes i, må være en *velon-dray aman-dreny*, d.v.s. en ung mann hvis foreldre lever. Det er et sinnbilde på at barnet må få leve opp lykkelig og frisk og få beholde sine foreldre. Men før den unge mann går til verket, må han skride over en ild som er tent opp ved dørstokken. En masse velluktende harpiks er heldt ut på bålet, og den rensende røken fyller huset.

Så blir håret klipt. Det blir pietetsfullt samlet i et lite traue skåret ut i en tresort som på gassisk kalles *famelona*. Ordrett oversatt betyr det: «det som bringer liv». Også dette har symbolsk betydning. Gasserne elsker slike ordspill og hentydninger.

Etter klippingen blir hårdottene skåret i småstykker og blandet med fett fra pukkelen til den gassiske *zebu*. Når gasserne alltid ofrer okser ved sine kultusfester, så kan kanskje følgende sagn fra Bara forklare hvorfor en velger nettopp dette dyret: «Menneskene var fra begynnelsen hos Gud, som imidlertid sendte dem til jorden for å arbeide. (Jfr. 1. Mos.) Menneskene adlød Guds befaling og kom til jorden. Da de hadde forlatt himmelen, sa Gud: «Jeg vil sende dem en del kyr som kan hjelpe dem i arbeidet, for ellers vil de få vanskeligheter med å opparbeide rismarkene og med å plante.» Før han sendte kyrne, sa han til dem: «Dere skal også bo på jorden sammen

med menneskene. Og jeg vil sende en livseleksir (*fanafody fanahy aina*) med dere til dem.» Så forlot kyrne himmelen på Guds bud. Men Guds siste ord til dem var: «Drikk ikke vann på veien, men gå til dere treffer menneskene.»

Dette bud adlød ikke kyrne. Da de kom til en bekk, bøyde de hodet og drakk. I samme nå falt flasken med livseleksiren i vannet. Kyrne ble forskrekket og snakket seg imellom hva de skulle gjøre. De ble enige om å vende tilbake til Gud og fortelle ham om sitt uhell og sin ulydighet, og så be om ny forsyning.

Men Gud svarte dem: «Her er ikke mer livseleksir. Vend derfor tilbake til jorden og til menneskene som for deres skyld vil komme til å dø. Men når noe står på eller menneskene dør, så vil de slakte dere.»

Og, slutter sagnet, grunnen til at menneskene slakter okser ved begravelser og fester, er den at kyrne kastet bort livseleksiren. Grunnen til at menneskene stenker vann på kyrne, er den at i vannet var det livseleksiren falt ned og gikk tapt for alltid.

Men tilbake til seremoniene i høvet klippingen. Etter at håret er knadd sammen med oksefettet, heller en nykokt ris, honning og melk over, og endelig fordeles alt dette i sju små hauger.

Andre har imens vært opptatt med å tilberede stykkene av sukkerrøret. Det er gjort i *fedrehjørnet*, det nordøstre hjørnet i huset. Alt er ferdig, og familiens overhode anroper Skaperen og fedrene. Han ber dem bevare barnet fra all fare, velsigne det og gi det et langt og lykkelig liv. Etter bønnen presser de innbudte på for å få tak i mest mulig av det hellige måltid. Særlig er kvinner som ikke har fått barn, og nygifte ivrige. Det fins nemlig ikke sikrere middel mot sterilitet enn dette.

Så følger selve festmåltidet. Inne i huset presederer gamle bestefar. Han sitter på hedersplassen ved det nordøstre hjørnet og lener ryggen til en av stokkene som holder taket. Han alene har én tallerken. De andre er to om hver asjett. Barna spiser av morens. Så ber bestefaren igjen til *Zanahary*, Skaperen, og til fedrene, og han slutter bønnen med følgende ord: «La oss nå spise, for denne dagen er minst verd hundre alminnelige dager.»

I førstningen av måltidet rår absolutt taushet. For så sier fedrene

at det må være. Siden blir tausheten avløst av historier, sagn og gjetteleken. Bestemoren gjemmer f. eks. noe i hånden og spør de andre om de kan gjette hva det er. Stor er begeistringens om noen klarer å hitte på hva hun har skjult. Til barna og andre som er samlet utenfor huset, kaster en mat, frukt og små pengestykker ut gjennom vinduer og dører. Og så morer en seg når disse i all vennskapelighet slåss for å få tak i det.

Måltidet slutter med en gammel gassisk velsignelse: «Måtte Skaperen og fedrene velsigne dere alltid. Må rikdommen deres øke og all sykdom holde seg borte fra huset deres. Og når dere blir gamle, gid dere da må være omgitt av mange barn slik som vi er det nå.»

Ny ala-volon-jaza er også barnets navnedag. Det er nå at det får sitt egentlige navn. Riktignok er det ennå i mange år streng tabu (*fady*) å kalle det ved sitt rette navn. Inntil sju-års alderen bruker en derfor slike kjelenavn som *Koto*, *Boto*, *Bozy* o.s.v.

Om ettermiddagen samles familien til lek og dans, og som avslutning på hele festen deler en ut snop og godter til alle barna.

Det er interessant å legge merke til at opp igjennom tidene har religiøse forestillinger vært knyttet til håret. I Det gamle testamentet er det fremtredende. Da Samson ble født, heter det at «der ikke skal komme rakekniv på hans hode, for barnet skal være en Guds nasireer» (Dom. 13,5. Jfr. også Ap.gj. 21,24). Kraften var knyttet til håret. «Dersom jeg blir raket,» sier Samson til Dalila, «viker min styrke fra meg. Jeg blir svak og er som alle andre mennesker» (Dom. 16,17).

Er det en lignende tanke bak Harald Hårfagres beslutning om ikke å klippe håret før han hadde samlet hele Norge?

I alle tilfelle knytter det seg religiøse forestillinger til den første hårklippingen hos et lite gasserbarn. Det er i første rekke en exorcisme. Saksen skal etter bruken kastes vekk. Den er gjennomsyret av kraften og altså farlig. Spiser en det avklipte barnehåret, fremmer det fruktbarheten. En av elevene ved skolen, som forresten vil utdanne seg videre til jordmor, ga i stilen uttrykk for at det ikke var tvil om at det virkelig forholdt seg så. Dr. Chapus forteller også at i en stamme ved Andringitra lot en for ikke så svært lenge siden syke inhalere røken av brent, fortrinsvis krøllet hår til gamle menn. Det var regnet som medisin.

Men tross alle religiøse forestillinger som knytter seg til *ny-ala-volon-jaza*, så er det likevel i første rekke en familiefest. Dens egentlige hensikt er å knytte slekten og stammen fastere sammen. Derfor deltar også alle gjestene i utgiftene. De vil ved det vise solidaritet og samkjensle.

Det ser ut til at en i noen grad fremdeles feirer denne festen selv i kristne hjem. Men etter som Kristus vinner skikkelse også i gasserhertet, så vil vel barnedåpen, den kristne gjenfødselsfest, avløse *ny ala-volon-jaza*, den hedenske gledesfest.